

Stavovi mladih u Hrvatskoj prema susjednim standardnim jezicima

Maša Plešković, Mihaela Matešić

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Odsjek za kroatistiku

U razdoblju postjugoslavenskih društvenih promjena izloženost govornika u Hrvatskoj bosanskome, crnogorskome i srpskome standardnom jeziku značajno se promijenila. U novim je društvenim i jezičnim prilikama nestalo receptivne višejezičnosti u odnosu na susjedne standardne jezike na (novo)štokavskoj osnovici, a promijenjen je i tip kontakta s njima. U ovo me se radu stoga istražuje kako mladi naraštaj prepoznaje tipične jezične značajke susjednih jezika, koliko razumije njihov leksik, kakve stavove ima prema tim jezicima te kako s njima dolazi u kontakt. Istraživanje je provedeno upitnikom, uz primjenu kvalitativnih i kvantitativnih metoda, na uzorku ispitanika koji je obuhvatio studente Sveučilišta u Rijeci rođene od 2000. godine naovamo. Rezultati su pokazali da mladi najsigurnije prepoznaju srpski, zatim bosanski, dok je crnogorski najmanje prepoznatljiv. Utvrđeno je također da poznaju značenja samo manjeg dijela leksika iz tih jezika. Općenito pokazuju neutralan stav prema istraživanim susjednim standardnim jezicima, bez izražene naklonosti ili negativnog odnosa. Najčešći kontakt s tim jezicima ostvaruju putem društvenih mreža, glazbe i praćenjem influencerske scene. Istraživanje potvrđuje početne hipoteze o ograničenoj prepoznatljivosti i uglavnom neutralnom stavu mladih prema susjednim standardnim jezicima. Rad predstavlja doprinos suvremenim istraživanjima jezičnih kontakata na srednjojužnoslavenskom prostoru.

Glavne riječi: hrvatski, bosanski, crnogorski, srpski, jezični stavovi, blisko srodni jezici, receptivna višejezičnost

In the context of post-Yugoslav sociolinguistic changes, the exposure of Croatian speakers to the standard varieties of Bosnian, Montenegrin, and Serbian has undergone a significant transformation. The former state of receptive multilingualism with neighbouring standards based on the (Neo)-Štokavian dialect has largely diminished, and the nature of linguistic contact has shifted accordingly. This study investigates how members of the younger generation in Croatia recognise linguistic features typical of neighbouring standard languages, comprehend their vocabulary, form attitudes towards them, and engage with them. The research was conducted via a questionnaire, employing both qualitative and quantitative methodologies, with participants comprising students of the University of Rijeka born in or after the year 2000. The results indicate that Serbian is most readily recognised, followed by Bosnian, with Montenegrin being the least identifiable. Participants demonstrated comprehension of only a limited portion of the vocabulary from these languages. Overall, their attitudes were predominantly neutral, showing neither marked affinity nor aversion. The most frequent forms of contact with these languages occurred through social media, music, and the influencer sphere.

These findings confirm the initial hypotheses regarding the limited recognisability and predominantly neutral attitudes of young Croats towards neighbouring standard languages. This study contributes to contemporary research on language contact within the Central South Slavic linguistic area.

Keywords: Croatian, Bosnian, Montenegrin, Serbian, language attitudes, closely-related languages, receptive multilingualism

1. Uvod

Izloženost jezicima Druge Jugoslavije u doba zajedničke države tijekom 20. stoljeća drukčijeg je tipa od izloženosti tim jezicima kakva se ostvaruje nakon osamostaljenja njezinih sastavnica. Naime, za trajanja Druge Jugoslavije u tadašnjoj su SR Hrvatskoj (kao i u ostalim dijelovima zemlje) građani kontinuirano bili izloženi sadržajima na standardnim varijetetima tipičnima za druge republike. Riječ je ponajprije o informativnim i zabavnim televizijskim i radijskim emisijama, dječjem televizijskim emisijama kao posebnom tipu programa, novinama i časopisima, popularnoj, osobito glazbenoj kulturi i umjetničkom stvaralaštvu (kazališnoj i filmskoj umjetnosti). Kao poseban fenomen valja izdvojiti i prijevodnu svjetsku književnost – mnoga su se (lektirna) djela naime u Hrvatskoj čitala u prijevodima izdavačkih kuća iz drugih republika i pokrajina. Takav tip izloženosti ne proizlazi iz namjere pojedinca te njegove motivacije i ulaganja (engl. *investment*) u usvajanje jezika, nego iz uronjenosti u sociolingvističku situaciju višeidiomskog okruženja koja rezultira receptivnom višejezičnošću. Nekadašnja privremena mobilnost za potrebe odsluženja obaveznoga vojnog roka, turizma, posla i sl., koja je također postojala u vrijeme Druge Jugoslavije, prekinuta je Domovinskim ratom i ratom u Bosni i Hercegovini. Prestankom postojanja zajedničke države intenzivna izloženost hrvatskih građana drugim jezicima drastično se smanjila. Tri i pol desetljeća nakon društvenih promjena u Hrvatskoj zanimljivo je promotriti kako mlade generacije rođene u 21. stoljeću percipiraju susjedne standardne jezike na (novo)štokavskoj osnovici (bosanski, crnogorski i srpski). Pod percepcijom za potrebe ovoga rada podrazumijevamo koliko mladi u Hrvatskoj poznaju jezične značajke susjednih standardnih jezika i kakav je njihov stav prema tim jezicima. Takvo istraživanje doprinos je analizi jezičnog kontakta susjednih jezika u srednjojužnoslavenskome prostoru (Brozović 2002, Požgaj Hadži i Balažić Bulc 2022: 7) u suvremenosti, što je osobito korisno studentima i nastavnicima na onim stranim sveučilištima kakvo je primjerice ljubljansko na kojima se standardni jezici obuhvaćeni ovim istraživanjem poučavaju usporedno i kontrastivno.

2. Dosadašnja istraživanja

Za opis postjugoslavenske jezične situacije u praksi iznimno je velik doprinos dala upravo Vesna Požgaj Hadži koja sa svojim suradnicima kontinuirano istražuje i bilježi najvažnije fenomene relevantne za tu temu, upravo u trenutku njihova pojavljivanja. Na tragu niza sociolingvističkih radova Vesne Požgaj Hadži i njezinih suradnika u kojima istražuju (re)standardizacijske procese u jezicima srednjojužnoslavenskoga prostora (2009, 2013, 2014, 2015, 2022), provode kontrastivne analize (2004, 2012) i istražuju stavove prema govornicima (2009, 2011, 2023) tih jezika nastalo je i ovo istraživanje. Njime se nastoji dati aktualan pogled u dinamizam sociolingvističkih odnosa mladih hrvatskih govornika prema susjednim standardnim jezicima. Iako su i u Hrvatskoj i u susjednim zemljama od devedesetih godina 20. st. objavljivani radovi i znanstvene monografije (primjerice Pranjeković 2001, 2010; Greenberg 2005; Peti-Stantić 2008; Badurina, Pranjeković i Silić 2009; Bugarski, 2010, 2018; Lakić i Kostić 2009, Lakić 2013; Palić 2009, Tošović i Wonisch 2010) u kojima se predstavlja suvremena sociolingvistička situacija, malo je istraživanja kojima su u fokusu bili govornici i njihov odnos prema susjednim standardnim jezicima. Taj se odnos u sociolingvistici istražuje ispitivanjem stavova koje govornici jednoga jezika iskazuju prema drugim jezicima i njihovim govornicima (Ryan i Giles 1982). Kao stečena i relativno stabilna sklonost pojedinca pozitivnoj ili negativnoj reakciji na neku pojavu (Struna, Hrvatsko strukovno nazivlje 2011) koja se manifestira na trima razinama – kognitivnoj, afektivnoj i bihevioralnoj (Mihaljević Djigunović 1998) – stavovi govornika mogu utjecati na društveni, kulturni i politički položaj nekoga jezika i/ili njegovih govornika u određenoj zajednici, na obrazovne politike, uporabu, učenje i očuvanje jezika, osobito organskih govora i manjinskih jezika. U njima se zapravo odražava stav o društvenome položaju, prestižu i moći određene jezične zajednice.

Osim s rezultatima istraživanja Požgaj Hadži i suradnika (2004, 2009, 2011, 2013, 2022, 2023) rezultati našega istraživanja bit će uspoređeni i s rezultatima koje su dosad donijela istraživanja prepoznavanja jezika (Karavdić 2017) i razumijevanja leksika srednjožnoslavenskoga područja (Belaj 2005; Durić 2010; Granić 2010; Barić 2011; Czerwiński 2012), stavova prema srpskome (Šimičić i Sujoldžić 2004; Požgaj Hadži i Balažić Bulc 2009, 2011; Golubović i Sokolić 2013), fonetskih značajki hrvatskoga, srpskoga i bosanskoga (Horga, Požgaj Hadži, Liker 2010; Horga, Požgaj Hadži, Šafarić 2010; Martinović 2010, Silić 2010; Varošaneć Škarić i Bašić 2022; 2024) te pravopisnih razlika među tim jezicima (Badurina i Matešić 2010a, 2010b).

3. Cilj i hipoteze istraživanja

Cilj je istraživanja bio ispitati percepciju bosanskoga, crnogorskoga i srpskoga jezika među mladima u Hrvatskoj u prvoj četvrtini 21. stoljeća, točnije: (1) prepoznaju li mladi susjedne standardne jezike (bosanski, srpski, crnogorski) s obzirom na njihove tipične značajke, (2) prepoznaju li susjedne standardne jezike u pisanom diskursu s obzirom na neke njihove tipične značajke uočene u autentičnim tekstovima, (3) razumiju li leksik susjednih standardnih jezika, (4) kakav je stav mladih prema susjednim standardnim jezicima te (5) kako dolaze u kontakt s tim jezicima.

Pretpostavke su da u prvoj četvrtini 21. stoljeća u Hrvatskoj:

- H1 mladi ne prepoznaju susjedne standardne jezike;
- H2 među susjednim standardnim jezicima mladi ljudi najbolje prepoznaju srpski;
- H3 mladi ne znaju značenje leksema koji su razlikovni u odnosu na lekseme hrvatskoga standardnog jezika;
- H4 mladi imaju neutralan stav prema susjednim standardnim jezicima;
- H5 u kontakt sa susjednim stranim jezicima mladi dolaze neizravno i ulaganjem (engl. *investment*), putem mrežno dostupnih sadržaja popularne kulture.

4. Metodologija istraživanja

Istraživanje je provedeno upitnikom, kombinacijom kvalitativnih i kvantitativnih metodoloških postupaka nakon pilot-istraživanja kojim je testiran instrument. U istraživanju je sudjelovalo 170 studenata Filozofskoga fakulteta (jednopedmetnih prijediplomskih studija psihologije te pedagogije, dvopedmetnih prijediplomskih studija talijanskoga te engleskoga jezika), Tehničkoga fakulteta (diplomskih studija računarstva te elektrotehnike) i Fakulteta logopedije Sveučilišta u Rijeci.

Prije ispunjavanja upitnika sudionici su obaviješteni o cilju i svrsi istraživanja, o tome da je sudjelovanje u istraživanju anonimno i dobrovoljno te da imaju pravo u svakome trenutku odustati. Informirani su da ispunjavanjem upitnika daju privolu na obradu podataka te da iz načina njihove obrade neće biti moguće rekonstruirati pojedinačne odgovore ili ih spojiti s identitetom sudionika.

Poznavanje jezičnih značajki i razumijevanje leksema iz bosanskoga, crnogorskoga i srpskoga standardnog jezika ispitivano je u trima zadacima.

Pitanjem otvorenoga tipa od studenata tražilo se da upišu, za svaki jezik zasebno, po kojim jezičnim značajkama prepoznaju da je tekst pisan (ili da govornik

govori) bosanskim, crnogorskim ili srpskim standardnim jezikom. Studentima je također dana mogućnost da u tablicu upišu 'ne znam' ili 'ne prepoznajem' ako ne mogu prepoznati jezične značajke ili ne prepoznaju kojem standardnom jeziku tekst pripada.

U sljedećem zadatku trebali su među trima ponuđenim tekstovima prepoznati kojim su od triju standardnih jezika pisani (bosanskim, crnogorskim ili srpskim). Tekstovi su bili podjednake dužine i posvećeni istoj temi, pisani latinicom. Preuzeti su sa službenih stranica relevantnih institucija Srbije (<https://www.mei.gov.rs/info-servis/ukratko-o-eu.236.html>), Crne Gore (<https://www.skupstina.me/me/pri-stupanje-eu/crna-gora-i-evropska-unija>) te Bosne i Hercegovine (<https://mvteo.gov.ba/content/read/eu-integracije?lang=bs>). Dužinom su prilagođeni potrebama istraživanja, a u jezične značajke nije se interveniralo.

U posljednjem zadatku u ovome dijelu sudionicima je ponuđeno da napišu što znače leksemi (N = 40) karakteristični za bosanski, crnogorski i srpski standardni jezik. Popis je leksema predložen abecednim redom i obuhvaća imenice, pridjeve i glagole. Odabir leksema zaključen je odabirom s popisa leksema koji navode Požgaj Hadži i Balažić Bulc (2004), Barić (2012) i Karavdić (2017), a prema kriteriju procjene izvornih govornika hrvatskoga jezika (N = 14) u pilot-istraživanju da su određeni leksemi tipični razlikovni leksemi prema susjednim jezicima. Zbog poznate situacije da se dio leksema s popisa može naći i u hrvatskim organskim govorima, u ovome se zadatku stoga ne ispituje percepcija pripadnosti odabranih leksema određenome jeziku, nego samo poznavanje njihove semantike.

Stavovi o bosanskom, crnogorskom i srpskom standardnom jeziku ispitivani su kvantitativno, dvama zadacima. U prvome su na ljestvici Likertova tipa studenti iskazivali stupanj slaganja s petnaest tvrdnji uz pomoć ocjena od 1 do 5, gdje 1 znači »uopće se ne slažem s tvrdnjom«, 2 »u manjoj mjeri se slažem s tvrdnjom«, 3 »niti se slažem niti se ne slažem s tvrdnjom«, 4 »u velikoj mjeri se slažem s tvrdnjom« i 5 »u potpunosti se slažem s tvrdnjom«.

Budući da istraživanje stavova podrazumijeva i ispitivanje percipiranja triju standardnih jezika unutar konotativnih dimenzija, kao instrument upotrijebljene su ljestvice koje se temelje na Osgoodovim (1963) ljestvicama semantičkih diferencijala. Upitnik je sadržavao niz bipolarnih termina (npr. *ružan – lijep*, *neugodan – ugodan*, *dalek – blizak* i sl.) uz pomoć kojih su sudionici izražavali smjer i intenzitet svojih asocijacija uz pojedini jezik. Taj je intenzitet ispitan tako što su sudionici obilježavali vrijednosti na grafičkoj ljestvici (Osgood 1963: 681), koja ima pet vrijednosti – izraženih brojevima: 1, 2, 3, 4, 5. Pritom, što je broj grafički

postavljen bliže terminu, to je veći stupanj slaganja s njim. Broj 3 na takvoj se ljestnici tumači kao stav koji ne odgovara ni negativnom ni pozitivnom terminu. Bipolarne termine čine pridjevi i sintagma koji su konkretizirali tri aspekta: estetski aspekt (*ružan – lijep, neugodan – ugodan, grub – melodičan, nepristojan – pristojan*), emocionalni aspekt (*neprijateljski – prijateljski, hladan – topao, zastarjeli – suvremen, dalek – blizak*) te aspekt prestiža (*slab – moćan, neobrazovan – obrazovan, neformalan – formalan, niskoga društvenog statusa – visokoga društvenog statusa*).

Sociolingvističke domene u kojima se sudionici susreću s istraživanim jezicima ispitane su uz pomoć dvaju pitanja otvorenoga i zatvorenoga tipa koja se odnose na kontakt s tim jezicima (gdje ih sudionici istraživanja najčešće čuju ili čitaju te tko s njima komunicira na tim jezicima).

Ispitivani demografski podaci o sudionicima uključivali su: dob, mjesto rođenja, mjesto osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja te spol. Jezična biografija sudionika dijelom se istražuje i u pitanju koje se odnosi na kontakt s tim jezicima (domena »obitelj«).

Pilot-istraživanje provedeno je na skupini studenata prve i druge studijske godine jednopredmetnoga studija hrvatskoga jezika i književnosti Filozofskoga fakulteta u Rijeci te je nakon njega usklađen popis leksema u 3. zadatku, a autentični tekstovi na istu temu preuzeti su sa službenih stranica institucija.

Istraživanje je provedeno u travnju i svibnju 2025. godine. Sudionici su upitnike ispunjavali *in situ*, anonimno i dobrovoljno te nisu nagrađeni za sudjelovanje. Popunjavanje upitnika prosječno je trajalo oko 20 minuta.

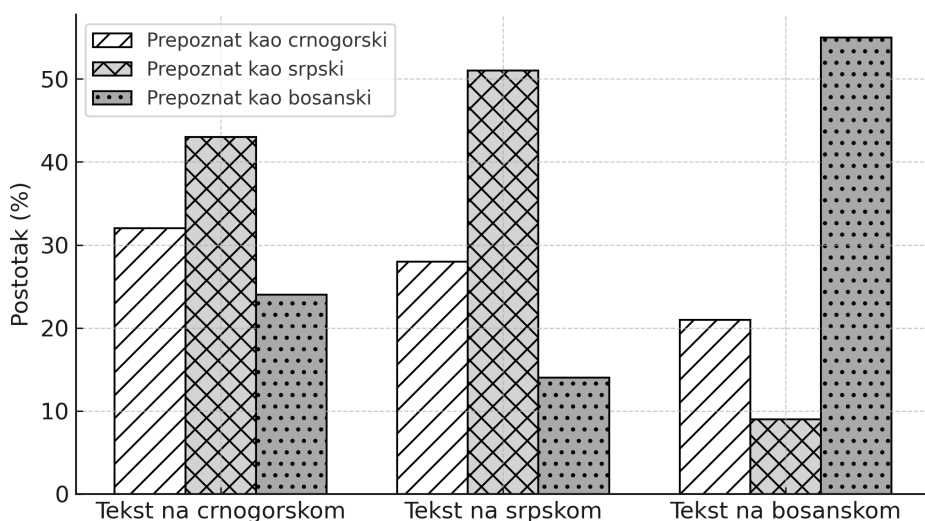
5. Rezultati

Sudionici istraživanja bili su studentice (80%, N = 136) i studenti (19%, N = 33) prijediplomskih i diplomskih studija riječkoga Sveučilišta, rođeni u rasponu od 2000. do 2006. godine. Manji broj sudionika rođen je u Primorsko-goranskoj županiji (41% N = 69), a veći broj izvan nje (59%, N = 101). Školovali su se u toj županiji (38%, N = 64) i u drugima (62%, N = 105). Navedeni demografski podaci nisu promatrani kao relevantne varijable jer smo u ovome istraživanju generacijski kriterij željeli staviti u prvi plan. Regionalni kriterij (rođenje i školovanje u pojedinim krajevima Hrvatske) ne promatra se kao relevantna varijabla jer se ne može pretpostaviti jezično i kulturološko prelijevanje preko susjednih granica. Naime, geopolitičke i ekonomske prilike (neposredno poraće te pripadnost

Hrvatske Europskoj uniji od 2013.) uvjetovale su izrazitije gravitiranje prema zapadu, a višu barijeru prema istoku i jugu, čime se može argumentirati da na ispitivane varijable ne utječu u znatnijoj mjeri geografska blizina ili udaljenost od susjednih granica.

Na pitanje otvorenoga tipa o jezičnim značajkama po kojima prepoznaju da je tekst pisan ili da govornik govori bosanskim, crnogorskim ili srpskim standardnim jezikom sudionicima je omogućeno da odgovaraju intuitivno i opisuju značajke svojim riječima jer se pretpostavlja da ne poznaju svi lingvističku terminologiju u jednakoj mjeri. Njihovi su odgovori za svaki od triju jezika potom grupirani prema elementima koje su istaknuli. Najveći broj sudionika izjavio je da srpski jezik prepoznaje po sljedećim značajkama: ekavski izgovor (83%, N = 141), pojedini tipični leksemi (48%, N = 82) i naglasak (40%, N = 68). Slijede ćirilično pismo (27%, N = 46), pravopisna pravila (16%, N = 27), sintaktički ustroj rečenice (11%, N = 18) te specifičan izgovor pojedinih glasova (7%, N = 11). Samo 2% studenata (N = 4) izjavljuje da ne prepoznaje značajke srpskog jezika. Bosanski jezik sudionici prepoznaju po: naglasku (69%, N = 117) i leksiku (49%, N = 83). Dio studenata (12%, N = 20) navodi da ne prepoznaje značajke bosanskoga. Zanimljivo je i da ga, u nižem postotku, detektiraju kao »mješavinu hrvatskoga i srpskoga« (7%, N = 12). Najveći broj sudionika (61%, N = 103) odgovorio je da značajke crnogorskoga standardnog jezika zapravo ne prepoznaje. Ostali kao njegova razlikovna obilježja navode: naglasak (28%, N = 48), leksik (8%, N = 14), ijekavski izgovor (8%, N = 13), i specifičan izgovor pojedinih glasova (4%, N = 6). Dio sudionika smatra da ga obilježava »sličnost sa srpskim« (5%, N = 8).

Slabije poznavanje crnogorskoga dokazalo se i u zadatku prepoznavanja tekstova (Slika 1). Tekst pisan crnogorskim standardnim jezikom prepoznala je trećina sudionika (31%, N = 53), tekst pisan srpskim oko polovice ispitanika (51%, N = 87), a tekst pisan bosanskim više od polovice (55%, N = 94). Pritom je tekst pisan srpskim u manjoj mjeri percipiran kao tekst na crnogorskom (28%, N = 47) ili bosanskom (14%, N = 23). Za tekst pisan bosanskim sudionici su izjavili da je pisan crnogorskim (21%, N = 46) te srpskim (9%, N = 16). Tekst pisan crnogorskim prepoznat je pak u najvećoj mjeri kao srpski (43%, N = 73), a rjeđe kao bosanski (24%, N = 21).

Slika 1. Rezultati prepoznavanja tekstova u postocima

U određivanju značenja 40 ponuđenih leksema odgovori su dijelom bili točni, dijelom pogrešni, a dijelom nisu upisani, što je, prema uputama, značilo da sudionicima nije poznato njihovo značenje. Točno značenje najveći je broj sudionika odredio za manje od trećine leksema (28%, N = 11): *učestvovati* (87%, N = 148), *peškir* (87%, N = 147), *tašna* (86%, N = 146), *ogluveti* (82%, N = 139), *šargarepa* (78%, N = 132), *pacov* (76%, N = 129), *obezbediti* (72%, N = 122), *sveska* (72%, N = 122), *vazdušni* (70%, N = 119), *vaspitati* (57%, N = 97), *prevazići* (54%, N = 91). Leksem *ćebence* prepoznala je polovica sudionika (50%, N = 85). Ostalim leksemima, što čini ukupno 70% (N = 29), najveći broj sudionika nije znao značenje ili ga je pogrešno interpretirao: *nipodaštavati* (98%, N = 166), *sujetan* (98%, N = 166), *sujeveran* (97%, N = 165), *taraba* (96%, N = 164), *opatositi se* (96%, N = 163), *čaršav* (95%, N = 160), *obdanište* (94%, N = 160), *kijamet* (93%, N = 159), *praziluk* (92%, N = 156), *hanuma* (91%, N = 155), *basamak* (90%, N = 153), *merak* (89%, N = 152), *boranija* (89%, N = 152), *dejsstvovati* (88%, N = 150), *časovnik* (86%, N = 145), *kajsija* (77%, N = 131), *pendžer* (76%, N = 130), *jednačina* (72%, N = 123), *ekser* (71%, N = 121), *merdevine* (69%, N = 117), *helanke* (69%, N = 117), *saopšten* (68%, N = 116), *sočivo* (68%, N = 116), *sopstven* (67%, N = 114), *pirinač* (66%, N = 113), *veštački* (58%, N = 98), *spoljašnji* (56%, N = 94) i *duvački* (54%, N = 91). Od ukupnoga je broja sudionika 4% (N = 7) na ovome zadatku ostvarilo rezultat između 70% i 85% točno navedenih značenja leksema.

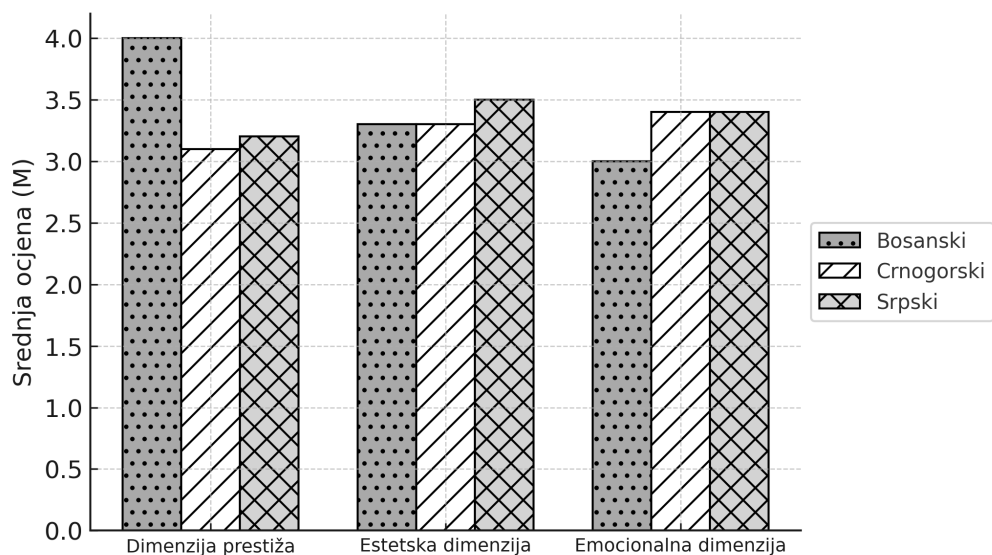
U analizi zadatka samoprocjene koja se odnosi na prepoznavanje i razumijevanje susjednih standardnih jezika i stavove prema njima provedena je eksploratorna faktorska analiza. Ona je potvrdila tri izdvojene dimenzije, čija je pouzdanost potvrđena mjerenjem Cronbachova alfa koeficijenta (*prepoznavanje i razumijevanje triju jezika* $\alpha = .81$, *pozitivan stav prema jezicima* $\alpha = .94$ i *negativan stav prema jezicima* $\alpha = .96$). Slaganje s tvrdnjama koje se odnose na faktor *prepoznavanje i razumijevanje* pokazalo je da sudionici na ljestvici od 1 do 5 svoje poznavanje susjednih standardnih jezika ocjenjuju prosječnom ocjenom 3.80 (SD = 0.61). Studenti prema susjednim standardnim jezicima općenito izražavaju neutralan stav: naime, uglavnom se ne slažu (M = 1.65, SD = 1.06) s tvrdnjama koje sadrže negativan stav prema jezicima (»smeta mi«), a prema pozitivnim je tvrdnjama (»sviđa mi se«) njihov stav gotovo neutralan (M = 2.93, SD = 0.98).

T-testom utvrđena je statistički značajna razlika između *poznavanja* srpskoga i bosanskoga ($t = 6.42$, $df = 169$, $p < 0.01$), srpskoga i crnogorskoga ($t = 18.18$, $df = 169$, $p < 0.01$) te bosanskoga i crnogorskoga ($t = 12.81$, $df = 169$, $p < 0.01$). Sudionici smatraju da lakše prepoznaju srpski (M = 4.45, SD = 0.72) nego bosanski (M = 3.95, SD = 1.03) i crnogorski (M = 2.74, SD = 1.22), a bosanski lakše nego crnogorski. Statistički značajna razlika utvrđena je također između *razumijevanja* srpskoga i crnogorskoga ($t = 9.20$, $df = 169$, $p < 0.01$) te bosanskoga i crnogorskoga ($t = 8.04$, $df = 169$, $p < 0.01$). Nema statistički značajne razlike između razumijevanja srpskoga i razumijevanja bosanskoga ($t = 1.51$, $df = 169$, $p > 0.05$). Sudionici smatraju da bolje razumiju srpski (M = 4.02, SD = 0.82) i bosanski (M = 3.92, SD = 0.86) od crnogorskoga (M = 3.23, SD = 1.13). Nema statistički značajne razlike između tvrdnji koje se odnose na *pozitivne i negativne stavove* prema trima jezicima: nijedan im se od promatranih jezika ne sviđa više od drugih niti im smeta više od drugih.

Utvrđena je također korelacija ($r = 0.28$, $p < 0.01$) između slaganja s tvrdnjama o poznavanju i razumijevanju jezika te uspješnosti u prepoznavanju tekstova. Sudionici koji su izjavili da lako prepoznaju i dobro razumiju susjedne standardne jezike uspješno su ih i prepoznali u ponuđenim primjerima pisanih tekstova. Korelacija između pozitivnih i negativnih stavova prema susjednim standardnim jezicima te sposobnosti njihova prepoznavanja u tekstovima nije utvrđena.

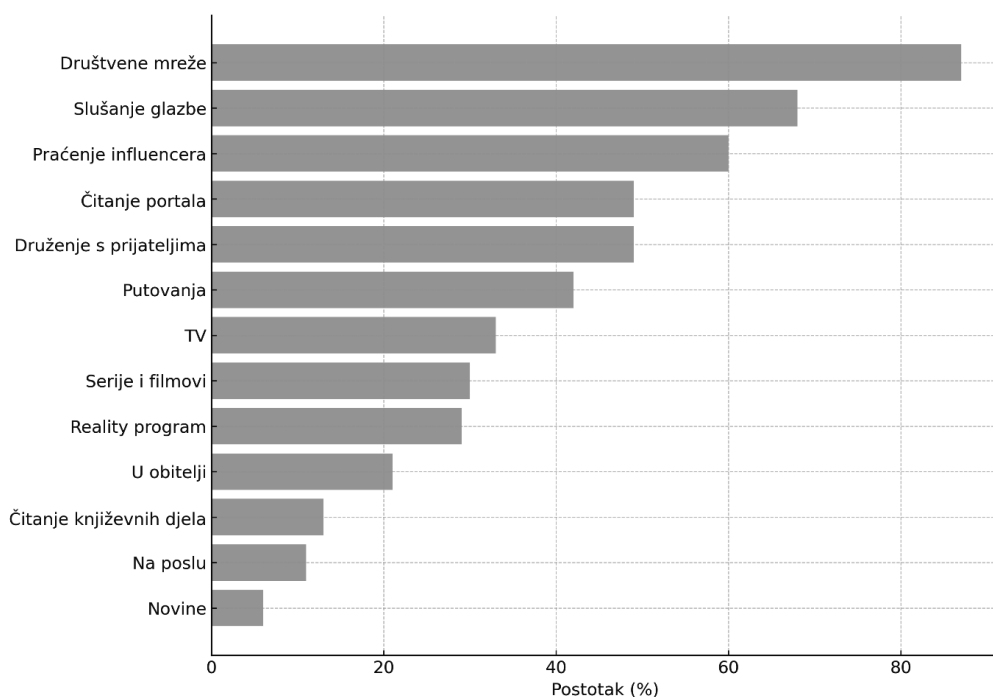
Faktorska analiza provedena na česticama koje ispituju stav prema svakome od jezika zasebno pokazala je da se s obzirom na tri dimenzije – *estetsku*, *emocionalnu* te *prestiž* – između jezika donekle razlikuje grupiranje čestica, no izrazito je uočljivo da se vrijednosti za sva tri jezika uglavnom kreću oko srednje ocjene (Slika 2), koja označava neutralnost. Bosanski jezik ocijenjen je najvišom ocjenom (M = 4.0, SD =

0.79) za dimenziju prestiža (*slab – moćan, neobrazovan – obrazovan, neformalan – formalan, nepristojan – pristojan, zastarjeli – suvremen, niskoga društvenog statusa – visokoga društvenog statusa*). Srednjom ocjenom ($M = 3.3$, $SD = 0.79$) procijenjen je prema estetskom aspektu (*ružan – lijep, neugodan – ugodan, grub – melodićan*) te nešto nižom srednjom ocjenom ($M = 3.0$, $SD = 0.65$) prema emocionalnoj dimenziji (*nepriateljski – prijateljski, hladan – topao, dalek – blizak*). Crnogorski jezik najvišu je ocjenu ($M = 3.4$, $SD = 0.75$) dobio za emocionalni aspekt (*nepriateljski – prijateljski, hladan – topao, dalek – blizak*), a slijede estetski aspekt (*ružan – lijep, neugodan – ugodan, grub – melodićan, slab – moćan*) s malo nižom prosječnom ocjenom ($M = 3.3$, $SD = 0.65$) te kriterij prestiža (*neobrazovan – obrazovan, neformalan – formalan, nepristojan – pristojan, zastarjeli – suvremen, niskoga društvenog statusa – visokoga društvenog statusa*) s najnižom prosječnom ocjenom ($M = 3.1$, $SD = 0.61$). Srpski jezik sudionici ocjenjuju najvišom ocjenom ($M = 3.5$, $SD = 0.84$) prema estetskom kriteriju (*ružan – lijep, neugodan – ugodan, slab – moćan*), nešto slabije ($M = 3.4$, $SD = 0.84$) ocjenjuju ga s obzirom na emocionalni aspekt (*grub – melodićan, nepriateljski – prijateljski, hladan – topao, dalek – blizak*), dok ga u odnosu na prestiž (*neobrazovan – obrazovan, neformalan – formalan, nepristojan – pristojan, zastarjeli – suvremen, niskoga društvenog statusa – visokoga društvenog statusa*) ocjenjuju najnižom srednjom ocjenom ($M = 3.2$, $SD = 0.68$).

Slika 2. Stavovi prema jezicima s obzirom na dimenzije

Među sociolingvističkim domenama u kojima se sudionici susreću s istraživa-
nim jezicima (Slika 3) ističu se u najvećoj mjeri praćenje društvenih mreža (87%, N
= 147), slušanje glazbe (68%, N = 115) i praćenje influencera (60%, N = 103). Ostale
su domene manje zastupljene: čitanje portala (49%, N = 83), druženje s prijateljima
(49%, N = 83), komunikacija na putovanjima u države u kojima se govori tim jezici-
ma (42%, N = 72), gledanje televizije (33%, N = 56), gledanje serija i filmova (30%,
N = 51), gledanje *reality* programa (29%, N = 49), komunikacija u obitelji (21%, N
= 36), čitanje književnih djela (13%, N = 22), komunikacija na poslu (11%, N = 18),
čitanje novina (6%, N = 10).

Slika 3. Sociolingvističke domene u kojima se mladi u Hrvatskoj susreću sa susjednim standardnim jezicima na štokavskoj osnovici

6. Rasprava

Statistička analiza rezultata potvrdila je sve hipoteze istraživanja. Prva hipoteza (H1), da mladi ne prepoznaju susjedne standardne jezike, potvrdila se s obzirom na rezultate ostvarene u zadatku pridruživanja pisanoga teksta jednome od standardnih jezika. Crnogorski je standardni jezik prepoznala samo trećina sudionika, dok je bosanski i srpski uspješno prepoznalo oko polovice sudionika. Sveukupno gledano, međutim, prepoznavanje susjednih standardnih jezika ne može se ocijeniti visokim. Upitani da se prisjete po čemu razlikuju spomenuta tri standardna jezika, sudionici kao najpouzdanija navode dva oslonca. Prvi su oslonac fonetsko-fonološka obilježja – obilježja govora i izgovora – među kojima se gotovo uvijek spominju naglasna razina te vokalizam i, doduše rjeđe, konsonantizam. Sudionici izjavljuju da je naglasna razina snažno razlikovna za bosanski jezik, a za srpski najizrazitiji je znak prepoznavanja ekavizam, kao obilježje uočljivo i u govoru i u pismu. Ističu, u nižem postotku, i naglasak kao razlikovan za srpski jezik. Za crnogorski većina sudionika navela je da taj jezik ne prepoznaje, a ako navode značajke po kojima ga prepoznaju, vodeća je značajka također naglasak, dok se drugi pokazatelji spominju u vrlo malom postotku. Postojanje fonetsko-fonoloških i ortoepskih razlika između hrvatskoga, bosanskoga i srpskoga iscrpno prikazuju Silić (2010) i Martinović (2010), a navode ih također Golubović i Sokolić (2013) te Požgaj Hadži i Balažić Bulc (2015). Analizirajući govor medija, Horga, Požgaj Hadži i Šafarić (2010) također dokazuju postojanje razlika između hrvatskoga, bosanskoga i srpskoga naglasnoga sustava, utvrđujući pritom i neke druge razlikovne fonetsko-fonološke značajke: sinkopiranje, razlike između otvorenoga i zatvorenoga /e/ i /o/, razlike u uporabi /č/ i /ć/ te /ž/ i /žj/. Da postoje tipična obilježja govora po kojima slušatelj može prepoznati govornika, navodi i Karavdić (2017). Kao tipičnu oznaku bosanskoga izdvaja čuvanje zanaglasne dužine i ijekavicu, kao značajku srpskoga kraćenje zanaglasnih dužina i ekavicu, za crnogorski silazne naglaske u poziciji izvan početnih slogova, a navodi i specifičnosti veza ne uz konsonantizam. Mogućnost slušnoga razlikovanja jezika govornika potvrđuju također Varošaneć Škarić i Bašić (2022; 2024: 180): za srpski jezik karakterističan je ostvaraj vokala i jednostavnija slogovna struktura, a govornike bosanskoga odlikuje izrazita redukcija vokala, koja utječe na ritmicitet. Uzevši u obzir iskaze sudionika ovoga istraživanja i rezultate prethodnih istraživanja, može se pretpostaviti da bi slušanje istih tekstova u govorenom obliku moglo rezultirati boljim prepoznavanjem triju standarda. Sposobnost govornika hrvatskoga da pri slušanju razlikuju hrvatski od srpskoga i bosanskoga potvrđuju Horga, Požgaj Hadži i Liker (2010). Na temelju

fonetskih razlika između tih jezika sudionici njihova istraživanja s većom su sigurnošću međutim prepoznavali hrvatski od drugih dvaju jezika. Iako studenti u našem istraživanju izjavljuju da su svjesni fonetsko-fonoloških razlika u promatranim jezicima, one im ne pomažu mnogo u razlikovanju jezika čak ni kad je riječ o onima koje imaju svoj odraz i u ortografiji. Primjerice, sudionici su mogli zaključiti da je tekst u kojem se pojavljuju ekavski oblici pisan srpskim jezikom, da oni ulomci u kojima se susreće pravopisno *ije* ili *je* na mjestu nekadašnjega glasa jata mogu pripadati bosanskome ili crnogorskome, a onaj koji sadrži oblik *nijesam* pripada crnogorskome jeziku, no unatoč tome uspješnost prepoznavanja na predloženim pisanim ulomcima nije bila visoka.

Drugi oslonac prepoznavanja čini razlikovni leksik. Da se govornici u raspoznavanju srpskoga jezika u odnosu na hrvatski oslanjaju na leksik, utvrdile su također Golubović i Sokolić (2013) te Požgaj Hadži i Balažić Bulc (2015). Za sudionike u našem istraživanju on je u približnoj jednakoj mjeri razlikovan i za srpski i za bosanski. Leksik se pokazao važnim elementom u prepoznavanju, ali ne i razumijevanju triju susjednih standarda. Studenti leksičke značajke naime prepoznaju kao distinktivna obilježja tih jezika, ali slabo poznaju njihova značenja. Sposobnost uočavanja leksika koji pripada srpskom jeziku, ali istodobno i slabo poznavanje značenja riječi, utvrđeno je i u ranijem istraživanju među hrvatskim srednjoškolcima, koje je provela Barić (2012).

Druga se hipoteza (H2) da mladi ljudi među susjednim standardnim jezicima najbolje prepoznaju i razumiju srpski djelomično potvrdila. Njoj u prilog govore rezultati samoprocjene iz četvrtog zadatka koji se odnose na prepoznavanje i razumijevanje triju standarda. Postoji statistički značajna razlika u tvrdnjama o prepoznavanju srpskoga u odnosu na bosanski i crnogorski te tvrdnjama o razumijevanju srpskoga i bosanskoga u odnosu na crnogorski. Studenti tvrde da među trima jezicima najlakše prepoznaju srpski te da bolje razumiju srpski i bosanski nego crnogorski. Tu tvrdnju potvrđuje i rezultat prepoznavanja pisanoga teksta iz drugoga zadatka u kojem je, iako tek polovica njih, veći broj sudionika točno prepoznao bosanski i srpski, a manji, tek trećina, crnogorski jezik. Takvi rezultati korespondiraju i s činjenicom da su za srpski jezik sudionici naveli najviše prepoznatljivih jezičnih značajki, ne samo na fonetsko-fonološkoj nego i na sintaktičkoj i leksičkoj razini te na pravopisnom planu, pa se može pretpostaviti da će taj jezik lakše i prepoznati. Upadljiva činjenica da među promatranim jezicima crnogorski najlošije polazi u prepoznavanju zaslužuje posebnu pozornost. Objašnjenje za to može se pronaći u manjem doticaju hrvatskih govornika s crnogorskim jezikom: na društvenim mrežama, među influencerima i u

glazbenoj produkciji – domenama za koje sudionici izjavljaju da najčešće u njima ostvaruju kontakt sa susjednim jezicima – u hrvatskome je kulturnom prostoru zastupljenost crnogorskoga jezika manja od ostalih dvaju jezika.

U provjeri treće hipoteze (H3), da mladi ne raspoznaju leksik koji je razlikovan u odnosu na leksik hrvatskoga standardnog jezika, pokazalo se da je razumijevanje 40 leksema (imenica, pridjeva i glagola) općenito nisko i iznosi manje od trećine točnih odgovora. Uzmu li se zajedno odgovori »ne znam značenje leksema« i pogrešno upisana značenja leksema, proizlazi da su sudionici, u prosjeku, dali 70% netočnih odgovora. Zanimljivo je pritom da za desetak leksema s popriličnom sigurnošću sudionici tvrde da ih poznaju, ali za njih navode netočna značenja (npr. za *pirinač*: *krumpir*, *špinat*, *kupus*, *zaimača*). Pritom je svega 4% sudionika uspjelo točno opisati značenja 70% ili više leksema (postotak koji se može smatrati srednjom ocjenom *dobar* ili višom). Ti su rezultati još slabiji od rezultata koje su prije trinaest godina ostvarili hrvatski srednjoškolci (Barić 2012) u zadatku prevođenja srpskih riječi na hrvatski: točno ih je prevelo 30% sudionika, a 70% njih nije dalo odgovor ili je ponudilo netočan. Golubović i Sokolić (2013: 41), kao i Barić (2012), smatraju da je za starije generacije leksički fond bosanskoga, crnogorskoga i srpskoga jezika predstavljao »opću kulturu«. Vremenski odmak tijekom kojega se sociolingvistička slika izmijenila, pa mladi više nisu na isti način u kontaktu s tim jezicima, pridonio je slabijem poznavanju leksika. Hrvatski srednjoškolci u istraživanju koje je provela Barić (2012) prepoznaju lekseme koji nisu sastavnica hrvatskoga jezika, ali kako se u njezinu istraživanju, kao ni u našem, nije potvrdilo da znaju i njihovo značenje, Barić (2012: 18) smatra da je odnos srednjoškolaca prema srpskomu »isti kao i prema mađarskomu, slovenskomu ili bilo kojemu drugomu jeziku«. S time se u vezu može dovesti i prevladavanje neutralnih stavova prema susjednim standardnim jezicima koje je zabilježeno kod sudionika ovoga istraživanja.

Ti su stavovi ispitivani u okviru četvrte hipoteze (H4). S tvrdnjama koje sadrže negativan stav prema jezicima (»smeta mi«) uglavnom se ne slažu, a s onima koje odražavaju pozitivan stav (»sviđa mi se«) niti se slažu niti se ne slažu. Uočena općenita neutralnost stavova prema jezicima potvrdila se i u rezultatima koji se odnose na zadatak ocjene dojma o jezicima prema trima dimenzijama (*estetska*, *emocionalna* i *prestiz*). Sva tri jezika ukupno su na svim dimenzijama ocijenjena približno srednjom ocjenom. Zanimljive rezultate Šimičić i Sujoldžić (2014) dobile su u svojem istraživanju stavova hrvatskih adolescenata prema hrvatskim lokalnim govorima, ali također i prema bosanskome i srpskome. Koliko to dopušta način na koji su u objavljenoj analizi prikazani rezultati, može se zaključiti da su adolescenti rođeni

u Zagrebu nešto višu ocjenu društvene privlačnosti i statusa dali bosanskome nego srpskome, no obje se vrijednosti kreću oko srednje ocjene. U skladu su s rezultatima ovoga istraživanja i oni dobiveni u Sloveniji (Požgaj Hadži i Balažić Bulc 2011), gdje su sudionici najpozitivnijim ocjenama okarakterizirali bosanski standardni jezik, dok crnogorski jezik uopće nisu prepoznali.

Potvrđena je i peta hipoteza (H5). U kontakt sa susjednim stranim jezicima mladi dolaze putem mrežno dostupnih sadržaja popularne kulture: praćenjem društvenih mreža i influencera te slušanjem glazbe. Njihov kontakt s trima susjednim jezicima rezultat je vlastitog odabira i slijedi njihove interese, a ne proizlazi iz jezičnoga krajo- lika kao dominantne vrste izloženosti tim istim jezicima u doba života u zajedničkoj državi.

7. Zaključak

Mladi u Hrvatskoj, iako potencijalno svakodnevno u kontaktu s bosanskim, crnogorskim i srpskim standardnim jezikom – ponajprije putem interneta i popularne kulture – te jezike ne prepoznaju s lakoćom i ne razumiju njihov leksik u potpunosti, a njihovi su stavovi prema tim jezicima obilježeni neutralnošću. Rezultati pokazuju da je jezični kontakt u regiji, iako je nastavljen i nakon raspada Jugoslavije, promijenio svoj oblik i intenzitet, a kod mladih više ne stvara spontanu receptivnu višejezičnost kakva je bila prisutna kod prethodnih naraštaja koji su živjeli u istoj državi. Kontakt je danas ponovno uspostavljen, ali na drugim platformama, mahom digitalnima, i konzumira se intencionalno, potaknut ponajviše potrebom za zabavnim sadržajima u slobodno vrijeme. Najčešći izvori kontakta s bosanskim, crnogorskim i srpskim jezikom kod današnjih mladih nisu obrazovne institucije, niti međusobna komunikacija, već komunikacija putem društvenih mreža i sadržaji na njima te popularna glazba.

Takva izloženost ne uključuje nužno jezičnu refleksiju ni stjecanje jezične kompetencije, već ostaje na razini pasivne konzumacije. Iako je srpski jezik, zbog šire prisutnosti u popularnim sadržajima, ispitanicima najpoznatiji, razina razumijevanja ipak je ograničena, osobito kada je riječ o manje poznatim leksemima. Crnogorski jezik u ovome je istraživanju najslabije prepoznat, što otvara pitanje njegove vidljivosti i prisutnosti u svakodnevnome jezičnom okruženju mladih u Hrvatskoj.

Zanimljivo je da ispitanici ne iskazuju naglašeno negativne ni pozitivne stavove prema bilo kojem od triju jezika. Njihova percepcija standardnih jezika susjednih država uglavnom je neutralna, što se može tumačiti generacijskim odmakom od politički i emocionalno obilježenoga konteksta potkraj 20. stoljeća. Istraživanje tako potvrđuje da je među

mladima prisutan svojevrstan pragmatičan odnos prema jeziku – bez snažnijih stavova, ali i bez dubinskog znanja i razumijevanja. Uočeno slabo poznavanje leksika susjednih jezika moralo bi, naravno, utjecati i na smanjenje mogućnosti leksičkih interferencija. Drugim riječima, utvrđivanje razlikovnosti između hrvatskoga i susjednih standardnih jezika, osobito srpskoga, koje je u posljednjem desetljeću 20. st. imalo cilj u zaustavljanju interferencija među jezicima, današnjem bi naraštaju moglo biti korisno iz posve drugoga razloga, a to je objašnjenje značenja nepoznatih leksema iz susjednoga jezika.

Spoznaje iz ovoga i njemu sličnih istraživanja mogu naći svoju primjenu na sveučilištima koja akreditiraju studentske programe posvećene učenju i poučavanju hrvatskoga, bosanskoga, crnogorskoga i srpskoga jezika. S obzirom na rezultate dobivene na zadacima prepoznavanja i razumijevanja, valjalo bi, kako u poučavanju tako i u budućim istraživanjima, osim gramatičkih, leksičkih i pravopisnih značajki koje su razlikovne za te jezike, svakako veću pozornost svratiti i na istraživanje elemenata (iz)govora kao prepoznatljivih pokazatelja jezične pripadnosti. Zanimljivu sociolingvističku situaciju u kojoj se komunicira na četirima standardima zasnovanim na bliskim osnovicama svakako valja nastaviti periodično istraživati, uz obavezno proučavanje stavova prema njima jer su stavovi važan čimbenik u ostvarivanju komunikacijske konvergencije ili divergencije u budućnosti.

Reference

- Badurina, L., Pranjković, I., & Silić, J. (ur.). (2009). *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti: Prilozi proučavanju standardnih jezika utemeljenih na štokavštini*. Zagreb: Disput.
- Badurina, L., & Matešić, M. (2010a). Ortoepija i ortografska načela (na primjeru hrvatske i srpske ortografske norme). V B. Tošović & A. Wonisch (ur.), *Hrvatski pogledi na odnose između hrvatskoga, srpskoga i bosanskoga/bošnjačkoga jezika* (str. 57–73). Graz–Zagreb: Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz.
- Badurina, L., & Matešić, M. (2010b). Usporedba koncepcija pravopisnih rječnika hrvatskoga, bosanskoga/bošnjačkoga i srpskoga jezika. V B. Tošović & A. Wonisch (ur.), *Hrvatski pogledi na odnose između hrvatskoga, srpskoga i bosanskoga/bošnjačkoga jezika* (str. 75–86). Graz–Zagreb: Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz.
- Barić, B. (2011). Razumljivost kao kriterij pri utvrđivanju jezičnoga identiteta. *Kroatologija*, 2, 1–20.
- Belaj, B. (2005). O nekim aktualnim problemima pravopisne i leksičke norme u hrvatskom jeziku. V V. Nikčević (ur.), *Norma i kodifikacija crnogorskog jezika* (str. 319–335). Cetinje: Institut za crnogorski jezik i jezikoslovje.
- Brozović, D. (2002). Lingvistički nazivi na srednjojužnoslavenskom području. *Jezik*, 49(1), 1–9.

- Bugarški, R. (2010). Multiple language identities in Southeastern Europe (with a focus on Serbo-Croatian). V M. Könönen et al. (ur.), *Europe-Evropa: Cross-cultural Dialogues between the West, Russia, and Southeastern Europe* (str. 34–49). Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Bugarški, R. (2018). *Govorite li zajednički?* Beograd: Biblioteka XX vek.
- Czerwiński, M. (2012). Učinci jezične politike na jezičnu zbilju kao nezaobilazan predmet istraživanja (na primjeru hrvatskoga jezika). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik*, 38(1), 37–53.
- Durić, R. (2010). O leksičkom osjećanju novoštokavštine kroz kroatizme, srbizme i bosnizme na neutralnoj razini. *Filologija*, 55, 117–141.
- Golubović, J., & Sokolić, N. (2013). Their language sounds aggressive: A matched guise study with Serbian and Croatian. V C. Gooskens et al. (ur.), *Phonetics in Europe: Perception and Production* (str. 35–57). Frankfurt am Main: Peter Lang Edition.
- Granić, J. (2010). Gramatemi kao distinktivna obilježja bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika. V B. Tošović & A. Wonisch (ur.), *Hrvatski pogledi na odnose između hrvatskoga, srpskoga i bosanskoga/bošnjačkoga jezika* (pp. 389–400). Graz–Zagreb: Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz.
- Greenberg, R. D. (2005). *Identitet na Balkanu. Raspad srpsko-hrvatskoga*. Zagreb: Srednja Europa.
- Horga, D., Požgaj Hadži, V., & Liker, M. (2010a). Fonetski opis segmentalne razine hrvatskoga jezika i sposobnost hrvatskih govornika u slušanom razlikovanju bošnjačkog, hrvatskog i srpskog govora. V B. Tošović & A. Wonisch (ur.), *Hrvatski pogledi na odnose između hrvatskoga, srpskoga i bosanskoga/bošnjačkoga jezika* (str. 243–256). Graz–Zagreb: Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz.
- Horga, D., Požgaj Hadži, V., & Šafarić, I. (2010b). Fonetsko-fonološke razlike govora u beogradskom, sarajevskom i zagrebačkom televizijskom dnevniku. V B. Tošović & A. Wonisch (ur.), *Hrvatski pogledi na odnose između hrvatskoga, srpskoga i bosanskoga/bošnjačkoga jezika* (str. 257–269). Graz–Zagreb: Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz.
- Karavdić, Z. (2017). Kako prepoznati bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski standardni jezik? *Bosniaca*, 22, 34–46.
- Lakić, I. (2013). Jezička slika Crne Gore. V V. Požgaj Hadži (ur.), *Jezik između lingvistike i politike* (str. 133–158). Beograd: Biblioteka XX vek.
- Lakić, I. & Kostić, N. (2009). Status crnogorskog i srpskog kao jezika govornika prema jezičnom standardu u Crnoj Gori. V J. Granić (ur.), *Jezik i identitet* (str. 509–518). Zagreb i Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Martinović, B. (2010). Akcenatske razlike između hrvatskoga i srpskoga standardnog jezika. V B. Tošović & A. Wonisch (ur.), *Hrvatski pogledi na odnose između hrvatskoga, srpskoga i bosanskoga/bošnjačkoga jezika* (str. 291–310). Graz–Zagreb: Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz.
- Mihaljević Djigunović, J. (1998). *Uloga afektivnih faktora u učenju stranoga jezika*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

- Osgood, C. E. (1963). *Metod i teorija u eksperimentalnoj psihologiji*. Beograd: Savremena škola.
- Palić, I. (2009). Mogućnosti funkcioniranja triju standardnih jezika (bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga) u Bosni i Hercegovini. V L. Badurina et al. (ur.), *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti* (str. 111–123). Zagreb: Disput.
- Peti-Stantić, A. (ur.). (2008). *Identitet jezika jezikom izrečen: Zbornik rasprava s okruglog stola o knjizi Roberta D. Greenberga Jezik i identitet na Balkanu*. Zagreb: Srednja Europa.
- Požgaj Hadži, V. (ur.). (2012). *Izazovi kontrastivne lingvistike / Izzivi kontrastivnega jezikoslovja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Požgaj Hadži, V. (ur.). (2013). *Jezik između lingvistike i politike* (str. 37–65). Beograd: Biblioteka XX vek.
- Požgaj Hadži, V. (2014). Language policy and linguistic reality in former Yugoslavia and its successor states. *Inter-faculty*, 5, 49–91. <https://doi.org/10.5281/zenodo.56663705>
- Požgaj Hadži, V. (2023). U zrcalu stereotipa. V A. Šehović (Ed.), *Etnokulturni stereotipi u slavenskim, germanskim, romanskim i orijentalnim jezicima: Sličnosti i razlike u percepciji Drugoga* (str. 9–29). Sarajevo: Slavistički komitet.
- Požgaj Hadži, V., & Balažić Bulc, T. (2004). *Hrvatski jezik – Srpski jezik: Vodič za polaganje ispita na visokoj razini*. Ljubljana: Oddelek za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Požgaj Hadži, V., & Balažić Bulc, T. (2009). Otvori usta pa ću ti reći tko si. V A. Peti-Stantić (ur.), *Treći hrvatsko-slovenski slavistički skup / Tretje hrvaško-slovensko slavistično srečanje* (str. 21–33). Zagreb: FF Press.
- Požgaj Hadži, V., & Balažić Bulc, T. (2011). Drugi i »drugi« stavovi prema govornicima različitih jezika u slovenskom društvu. V V. Vasić (ur.), *Jezik u upotrebi / Language in use* (str. 107–120). Beograd i Novi Sad: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu i Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Požgaj Hadži, V., & Balažić Bulc, T. (2015). (Re)standardizacija v primežu nacionalne identitete: Primer hrvaškoga, srpskoga, bosanskoga in crnogorskoga jezika. *Slovenščina* 2.0, 3(2), 67–94.
- Požgaj Hadži, V., & Balažić Bulc, T. (2019). Hrvatski, srpski i bosanski jezik na stranim sveučilištima: nekad i danas, a ubuduće? V S. Halilović (ur.), *Bosanskohercegovački slavistički kongres II*(1), 499–511. Sarajevo: Slavistički komitet.
- Požgaj Hadži, V., & Balažić Bulc, T. (2022). *Formiranje jezika i njegovo rastakanje: od srpskohrvatskoga do hrvatskoga, srpskoga, bosanskoga i crnogorskoga*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Požgaj Hadži, V., Balažić Bulc, T., & Gorjanc, V. (ur.). (2009). *Med politiko in stvarnostjo: jezikovna situacija v novonastalih državah bivše Jugoslavije*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Pranjeković, I. (2001). The Croatian standard language and the Serbian standard language. *International Journal of the Sociology of Language*, 147, 31–50. <https://doi.org/10.1515/ijsl.2001.004>

- Pranjčević, I. (2010). O aktualnome sociolingvističkom i lingvopolitičkom statusu standardnih jezika na novoštokavskoj osnovici. V B. Tošović & A. Wonisch (ur.), *Hrvatski pogledi na odnose između hrvatskoga, srpskoga i bosanskoga/bošnjačkoga jezika* (str. 49–51). Graz–Zagreb: Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz.
- Ryan, E. B., & Giles, H. (ur.). (1982). *Attitudes towards language variation: Social and applied contexts*. London: Edward Arnold.
- Silić, J. (2010). Fonetsko-fonološke i ortografsko-ortoeopijske razlike između bosanskoga (bošnjačkoga), hrvatskoga i srpskoga jezika. V B. Tošović & A. Wonisch (ur.), *Hrvatski pogledi na odnose između hrvatskoga, srpskoga i bosanskoga/bošnjačkoga jezika* (str. 87–95). Graz–Zagreb: Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz.
- Skelin Horvat, A. (2017). *O jeziku i identitetima hrvatskih adolescenata*. Zagreb: Srednja Europa.
- Struna. (2011). *Hrvatsko strukovno nazivlje*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik.
- Šimičić, L., & Sujoldžić, A. (2004). Cultural implications of attitudes and evaluative reactions toward dialect variation in Croatian youth. *Collegium Antropologicum*, 28(1), 97–107.
- Tošović, B., & Wonisch, A. (ur.). (2010). *Hrvatski pogledi na odnose između hrvatskoga, srpskoga i bosanskoga/bošnjačkoga jezika*. Graz–Zagreb: Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz.
- Varošanec-Škarić, G., & Bašić, I. (2022). Mjere ritmiciteta u usporedbi hrvatskoga, bosanskoga i srpskoga jezika. V A. Dobrić & M. Liker (ur.), *Istraživanja govora* (str. 88–89). Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Varošanec-Škarić, G., & Bašić, I. (2024). »Bazvuka« – zvučna baza govora izvornih govornika hrvatskoga jezika i srodnih jezika. V I. Carović & D. Horga (ur.), *Istraživanja fonetike i fonologije slavenskih jezika: Zbornik radova Konferencije Komisije za fonetiku i fonologiju slavenskih jezika Međunarodnoga slavističkog komiteta u Zagrebu 2021* (str. 167–187). Zagreb; Varšava; Ljubljana: FF Press; Polska Akademia Nauk (PAN); Institut Slawistyki, Univerza v Ljubljani.